KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
E. Bajzíková, V. Betáková CSc., PhDr. G. Horák CSc., prof. PhDr. J. Horecký DrSc., I. Masár, doc. PhDr. J. Matejčík CSc., PhDr. J. Oravec DrSc., PhDr. K. Palkovič, prof. PhDr. J. Ružička DrSc., člen korešpondent SAV, J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 4

OBSAH

A. Habovštiak, Spisovný jazyk a nárečia 97

Hlasy o slove

K. Jarunková, Bystrina a trasovisko 100

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 102
M. Hések, Z diferenčného slovníka Kútov 105
R. Kuchar, Súčasný, súdobý, súveký 110
V. Uhlár, O slovách *tryskať (trysknúť)* a *tryska* 112

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová 114
Praktiky a praktiká. Š. Peciar . 115
Zákazkový nábytok. M. Marsinová 117
Poznáte slovo *klaňačka?* J. Skladaná 118
Aktuality z právnickej terminológie. Š. Sabol 119

Správy a posudky

Spisovná slovenčina v rokoch 1918 — 1968. M. Pisárčiková . 121
Starostlivosť o jazykovú kultúru v Maďarsku. K. Habovštiaková 122
Nápoje na každú príležitosť. M. Majtán 124

Spytovali ste sa

‚Luhať si do vrecka'. M. Ivanová-Šalingová 125
Nie, zvykne sa tvrdiť, lež tvrdieva sa, tvrdí sa. G. Horák . . 126
Weekend alebo víkend? Š. Michalus 126
Hájniky, Hájnik, v Hájnikoch — Poniky, Poník, na Ponikách. L. Dvonč 127

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 4

Spisovný jazyk a nárečia

ANTON HABOVŠTIAK

Z roka na rok sa postupne vzďaľujeme od čias, keď Anton Bernolák i Ľudovít Štúr postavili na nárečovom základe náš spisovný jazyk. Ich dielo sa podarilo, o čom najvýraznejšie svedčí samotná existencia spisovnej slovenčiny, ale i mohutný rozvoj spisovného jazyka ako reprezentatívneho útvaru národnej kultúry. Je všeobecne známe, že zakladatelia spisovnej slovenčiny A. Bernolák a neskôr Ľ. Štúr sa opierali najmä o nárečia (a to jednak priamo, jednak prostredníctvom nadnárečových kultúrnych jazykových útvarov: kultúrnej západoslovenčiny a kultúrnej stredoslovenčiny), a preto aj vzťah spisovného jazyka k nárečiam bol najtesnejší práve v čase vzniku obidvoch týchto spisovných foriem. Tento vzťah sa vo vývine spisovného jazyka menil, modifikoval i uvoľňoval podľa potrieb rozvíjajúcej sa spoločnosti. Faktom však bola dialektická spätosť medzi obidvoma podobami národného jazyka.[1]

Aký je vzťah spisovného jazyka a nárečí v súčasnosti?

Viaceré príspevky v dennej tlači i v odborných časopisoch zreteľne poukazujú na to, že táto otázka je ustavične aktuálna a že nemožno na ňu jednoznačne odpovedať.[2] Pri jej riešení treba osobitne zdôrazniť, že

[1] J. Ružička, *Problémy jazykovej kultúry*, zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967, 11.

[2] Touto otázkou sa v ostatnom čase zaoberal napr. J. Štolc, *O vzťahu nárečí a spisovného jazyka*, zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967, 29-33; J. Mináns ky, *Spisovný jazyk a nárečia*, tamže, 34—40; tenže *Ešte raz o spisovnom jazyku a nárečiach*, Pravda 11. nov. 1967; F. Buffa, *Naše nárečia a spisovná slovenčina*, Pravda 2. júna 1967; A. Habovštiak, *Prameň obohacovania spisovnej slovenčiny*, Pravda 26. augusta 1967.

náš spisovný jazyk je v podstate dobudovaný a stal sa — tak ako o tom dakedy iba snívali jeho zakladatelia — naozaj celonárodným a celospoločenským prostriedkom styku i dorozumievania. Spisovný jazyk sa v dnešnej spoločnosti javí ako dôležitý unifikačný činiteľ všetkých príslušníkov nášho národa. Prostredníctvom škôl, rozhlasu, televízie a iných kultúrnych inštitúcií rozšírila sa jeho aktívna znalosť v hovorenej i písanej podobe, takže sa u nás aj v tých najstarších vrstvách postupne uvedomuje každá odchýlka od stavu v spisovnom jazyku. Svedčia o tom aj mnohé kritické pripomienky na adresu používateľov nášho jazyka, čo z viacerých strán prichodia do JÚ SAV. Slovenská verejnosť sa ustavične domáha, aby sa v každodennom styku a vo verejných prejavoch používal iba kultivovaný spisovný jazyk. Všeobecne sa odsudzujú chyby, ako nezachovávanie kvantity, nárečová výslovnosť dvojhlások alebo nevyslovovanie dvojhlások typu *chlieb, chléb, chleb; stúl, stul, stvol, stol,* tzv. tvrdá výslovnosť spoluhlások *ď, ť, ň, ľ* v prípadoch, ako *deti, nemám, učitel, lan, lipa* namiesto *ďeťi, ňemám, učiteľ, ľan, ľipa.* Aj iné chyby proti norme spisovného jazyka sa v súčasnosti vnímajú veľmi citlivo. Zreteľnejšie ako v minulosti sa uvedomuje rozdiel medzi spisovným jazykom a nárečiami i v tvarosloví, pri tvorení slov a v oblasti slovnej zásoby (najmä vo vrstve slov, ktoré majú terminologický ráz). Napr. v okruhu slovnej zásoby z oblasti poľnohospodárstva, ktorá je známa mnohým príslušníkom nášho národa, zreteľne sa rozlišuje medzi výrazmi spisovnými a nárečovými; porov. napr. *zemiaky* — nár. *krumple, švábka, gruľe, krompere, banduri, repa; ďatelina* — nár. *trojka, konicina, komanica; prieloh* — nár. *uľahla, obľah, parlak; lievč* — nár. *ľouč, ľiavč, ľevča, lušňa.* Slová *zemiaky, ďatelina, lievč* prenikli do spisovného jazyka tak jednoznačne, že nárečový charakter ostatných znení, rozšírených na menšej alebo väčšej oblasti, sa uvedomuje aj na tých miestach, kde sa nárečové slová v domácom nárečí používali alebo ešte aj používajú.

Už viac ráz sa u nás zdôrazňovalo, že nárečia sú jednou z foriem našej národnej kultúry a majú svoje miesto vedľa spisovného jazyka.[3] Pri takomto chápaní nemôžu byť nárečia iba protikladom, akousi negatívnou zložkou spisovného jazyka, ale sú integrálnou časťou národného jazyka, ktorá má v národe svoje miesto a ktorú si pre jej historický charakter musíme vážiť. Aj dnes treba jednostaj mať na pamäti, že nárečia boli pre väčšinu príslušníkov nášho národa tou formou jazyka, ktorú sa ako prvú učili od matky. Nárečová forma národného jazyka bola pre väčšinu z nás materinskou rečou. A preto by ani nebolo vhodné osobitne dokazovať, že materinskej reči máme vždy preukazovať úctu.

Nárečia teda neslobodno podceňovať, ani nasilu vytláčať z našej spoločnosti. Veľká časť obyvateľov našich dedín, mestečiek, ba aj miest

[3] Porov. F. Buffa, c. d.

v každodennom styku používa aj svoje rodné nárečie. Používanie nárečia v rodine, v styku s príslušníkmi rodného prostredia je celkom prirodzené a v istých situáciách priam žiadúce. Zaiste nie je namieste, keď príslušník istého nárečia dáva najavo svojim vrstovníkom zo školskej lavice, že hovorí „lepšie", ak sa usiluje aj v dôvernom rozhovore hovoriť iba spisovne. Zo skúsenosti vieme, že prejavy ľudí, čo zabudli na reč svojej matere, môžu sa stať v ich rodnej obci alebo mestečku predmetom ironických poznámok, ba aj posmechu.

Naopak zasa v úsilí získať sympatie v inonárečovom prostredí sa neusilujeme podfarbovať svoj prejav prvkami miestnych nárečí alebo dokonca stoj čo stoj rozprávať miestnym nárečím. Domáci obyvatelia náš cudzí pôvod veľmi chytro vybadajú a tak naše dobromyseľné zámery môžu napokon vyznieť nemiestne, ba až komicky. Úmyselné prekrúcanie nárečia, v ktorom sa práve pohybujeme, môžu miestni občania pociťovať aj ako výsmech, ba aj urážku. Je známe, že istý výrazný nárečový znak jednej dediny využívajú príslušníci iných dedín dokonca v prezývkach, ktorými sa vzájomne zosmiešňujú.[4] Ak teda nárečie dôsledne neovládame, uplatníme radšej spisovný jazyk, a nie skomolené nárečie.

Aký je však vzťah nárečí k spisovnému jazyku? Možno i dnes z nárečí využiť pre spisovný jazyk dačo, čo by bolo jeho obohatením?

Už sme spomenuli, že slovenský spisovný jazyk sa utvoril na nárečovom základe. Bolo by preto neúctou k nášmu národnému jazyku, keby sme nárečia hodnotili ako negatívnu zložku nášho jazyka. I dnes ešte slovenské nárečia sú prameňom obohacovania spisovného jazyka. Hoci spisovná slovenčina je v zvukovej a písanej podobe natoľko ustálená, že jej základné zásady a pravidlá nemožno už meniť ani upravovať s ohľadom na nárečie, predsa v oblasti slovnej zásoby, frazeológie i syntaxe môžu byť nárečia výdatnou oporou aj pre spisovný jazyk; najmä pri obohacovaní vyjadrovacích prostriedkov v spisovnom jazyku môžu byť priamo nevyčerpateľnou studnicou. To vedeli a vedia veľmi dobre aj naši spisovatelia, ktorí z tohto významného žriedla národnej kultúry radi čerpali. Nepreberali však všetko. Rozbor diel našich popredných spisovateľov ukázal, že dobrý spisovateľ si vždy poriadne rozmyslel, kedy, kde alebo ako môže použiť slovo i slovné spojenie známe v nárečiach.

Ľudová frazeológia je zaujímavá nielen z významového, ale aj zo štylistického hľadiska. Takisto aj ľudové prirovnania a príslovia si zasluhujú našu pozornosť pre výstižné, výrazné a dlhoročnou skúsenosťou podložené zovšeobecnenia a vyjadrenia ľudovej múdrosti. Túto oblasť nášho ľudového jazyka by sme mali lepšie poznať a dôraznejšie ako v mi-

[4] Porov. E. Pauliny, *Dve kapitolky o spisovnom jazyku a nárečí*, Bratislava 1946, 11.

nulosti by sme mali uplatňovať požiadavku rozširovať vyjadrovacie prostriedky spisovného jazyka z prameňov nárečových výrazových prostriedkov. Už pri prvom oboznamovaní sa dieťaťa v útlom veku s materinskou rečou by sa malo na to pamätať. A nemalo by sa to zabúdať ani pri vyučovaní slovenčiny v školách. I v každodenných našich prejavoch, ba kedy-tedy i vo verejných prejavoch, v novinárskom a rečníckom štýle a v bohatšej miere i v našej krásnej literatúre mala by sa zjaviť perla z klenotnice nárečovej slovnej zásoby, frazeológie, prirovnaní a prísloví.

HLASY O SLOVE

Bystrina a trasovisko

Som jednou z tých, ktoré sa prebrodili cez osobitnú, ale veľmi bohatú jazykovú vrstvu: študentský alebo mládežnícky slang. Spoznala som jeho svieže bystriny i záludné trasoviská a nadobudla skúsenosti, s ktorými sa chcem dnes s vami podeliť.

(Len tak v zátvorke podotýkam, že slangové dobrodružstvo som nepodnikla z túžby ukázať svetu, že naša literatúra nie je chudobnejšia ako americká, anglická alebo česká, ale z pohnútky omnoho skromnejšej: z vernosti téme.)

S nevôľou, ba s istou ľútosťou som čítala svojho času také časté knihy a poviedky, plné verne zachytených „mladých" dialógov. Ako vajce vajcu sa podobali jeden druhému a málo im pomáhalo umiesťovanie do rozličných situácií: na plošinu električky, do dielne, do parku. V rozpore so skutočnosťou dokumentovali akúsi chudobu, nedostatok mladej fantázie, málokrvnosť života. Nazdávam sa, že sa to stávalo zásluhou netvorivej („vernej") transkripcie slov bez ponoru do psychiky ich používateľa.

Vykladať tu proces, v ktorom všedné slová v nevšednom zoradení dostávajú lesk, silu alebo magickú krásu, je nad moje sily. Neviem ani, či je taký výklad možný, ak by však bol, objavili by sme cezeň hlavný nerv umeleckej tvorby.

Obmedzím sa teda radšej len na konštatovanie, že reč je významnou zložkou tvorby. A to platí dvojnásobne, ak sa reč diela, témou kategoricky prinútená, pohybuje v dimenziách istej jazykovej vrstvy.

Študentský slang je v podstate deformáciou klasického spisovného jazyka. Keď som zisťovala príčiny, dospela som k stále aktívnym zdrojom tejto deformácie, ktoré sa kryjú so psychickými znakmi mladosti. Je to predovšetkým odpor k dogme, ku konvencii, stále nastoľovanému pravidlu, ďalej veselá hravosť (na vyššom stupni drsný vtip), bystrá tvorivosť s túžbou po obdive a napokon prirodzená obrana voči svetu dospelých, stelesnená v generačne stmeľujúcej jazykovej šifre.

Ak má spisovateľ tvorivo pracovať s jazykom mládeže, mal by tieto zdroje poznať a rešpektovať. Len tak sa vyvaruje omylov, do ktorých ho môže uvrhnúť notes, plný odpočúvaných a verne zachytených rozhovorov. Ak, pravda, iba počúval.

Študentský slang teda priamo súvisí s psychikou mladého človeka, živou a premenlivou. Podlieha takisto ako jeho používateľ rozličným vonkajším i vnútorným vplyvom. Preformúva sa, niekedy bujnie, inokedy slabne, ba pod tlakom vážnych, hlboko prežitých udalostí na kratší alebo dlhší čas celkom zaniká.

Som napríklad presvedčená, že posledný augustový týždeň minulého roku a udalosti z neho vyplývajúce nadlho zbavili študentský slang rozmarného nihilizmu, neúcty ku klasickému odkazu predkov a pozdvihli vážnosť jazyka ako určujúceho národného znaku.

Verím, že ten z nás, kto vnesie do literatúry prebudenie a heroizmus súčasnej mladej generácie, si toho bude vedomý.

KLÁRA JARUNKOVÁ

Ks

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

droboť, drobotina — SSJ uvádza ako spisovné slová s príznakom knižnosti a vysvetľuje ich slovom *drobizg*. Na slovo *droboť* máme v našom materiáli tri doklady (všetky sú od Hviezdoslava). Slovo *drobotina* je doložené lepšie — deviatimi dokladmi. Najstaršie dva sú od J. Vlčka a jeden od Hviezdoslava. Ostatné doklady sú novšie — po r. 1940. Z beletrie máme týchto autorov: Bešeňovský, Alexy, Jilemnický. V materiáli zo štúrovského obdobia niet dokladu ani na jedno z uvedených slov. Sú to teda pomerne čerstvé prevzatia z češtiny. Ako nepriamy dôkaz na toto tvrdenie možno uviesť, že v češtine je od základu *drobot- / droboť-* dosť veľký počet slov[2]: *droboť, drobota, drobotina, drobotinka, drobotisko* (nárečové), *drobotka* (zriedkavé) a *drobotný* (nárečové a zriedkavé). V slovenčine sú slova *droboť* a *drobotina* osihotené. Pokladáme za primerané uvádzať ich ako heslové slová v slovníku obyčajným typom a ich spisovné ekvivalenty *drobizg, drobňač, čamrva* polotučne.

Poznámka. Zaujímavé je, že v Slovníku spisovného jazyka českého (Praha 1960) sa slovo *droboť* označuje ako trochu zastarané, hoci ho staršie české slovníky (napr. Jungmannov alebo Gebauerov) nezaznačujú.

drotárka[1] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „drotárske remeslo, drotovačka, drotárčina". V čase, keď sa koncipoval prvý zväzok SSJ, bol na toto slovo v našom materiáli iba jediný doklad. Neskôr pribudol ešte jeden z denníka Pravda (1953): *Chcú, aby sme chodili v krpcoch po d r o t á r k e*. Myslím, že je primerané slovo *drotárka* hodnotiť ako spisovné slovo s príznakom hovorovosti (také je napr. slovotvorne analogické slovo *furmanka*), rovnocenné so synonymami *drotovačka, drotárčina*. Je však oproti nim relatívne zriedkavé.

drôbež, drúbež — SSJ síce uvádza ako heslové slová menším typom, zaznačuje pôvod z češtiny a odporúča polotučne vytlačené slovo *hydina*.

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.
[2] Pozri *Příruční slovník jazyka českého* I, Praha 1935 — 1937.

ale treba vysloviť námietku proti tomu, že im pripisuje príznak knižnosti a zastaranosti. Najmä o zastaranosti slov *drôbež, drúbež* možno vysloviť zásadnú pochybnosť jednak preto, že v našom materiáli máme aj novšie doklady (po r. 1940), jednak preto, že sa tieto slová na dosiahnutie archaickosti využiť nedajú. Sú to slová, ktoré treba hodnotiť jednoznačne iba z hľadiska protikladu spisovnosť — nespisovnosť ako nespisovné, chybné.[3]

drugať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: 1. kopať, trepať nohami; 2. priasť vlnu nahrubo. Dokladový materiál ukazuje, že o spisovnosti prvého významu netreba pochybovať (to sa týka aj dokonavej podoby *drugnúť*). Väčšina dokladov je od Kukučína a Hviezdoslava, ale máme aj doklady od Jesenského, Bodenka, M. Krnu, R. Kľačku a J. Okáľa. Pri hodnotení druhého významu už situácia nie je taká jednoznačná. Ak by sme sa pridržali iba Kukučínových dokladov, vychádza nám, že by sme ho mohli pokladať za spisovný na základe toho, že je na úrovni pomenovania reálií. Kukučín totiž stavia do protikladu *drugať* a *priasť* a dokazuje, že pradenie je typicky ženská práca, ktorá chlapovi nepristane, ale druganie nie. Schválne uvedieme dlhší citát, z ktorého oboje vidieť: *Biedna, slabá ženská iste by o ruky prišla v takejto práci, veď i sám silný Vrtielka až sa potí prílišným namáhaním .... A že vraj* (Vrtielka) *pradie! To len v tom umení nezbehlý laik môže tvrdiť. Veď on nepradie, ale d r u g á . On nemá v ruke vreteno, ale príručný kolovrátok. No a medzi príručným kolovrátkom a vretenom je asi taký rozdiel ako medzi klobúkom a čepcom.* Z tohto citátu ešte vidieť, že výklad druhého významu slovesa *drugať* v SSJ je úzky, lebo materiálom na druganie nemusí byť iba vlna.

P o z n á m k a . 1. Výklad v SSJ (a v slovníku A. J á n o š í k a — E. J ó n u, aj v T v r d é h o slovníku) má asi pôvod v Kálalovom slovníku: príst vlnu na hrubo, plésti kapce, papuče, nátepničky.

2. Otázke, či obidva významy majú spoločný pôvod (teda, či nejde o homonymá), sme sa nestihli venovať. Dôvod, prečo treba venovať pozornosť aj tejto otázke, vidíme napr. aj v tom, že slovník A. Jánošíka — E. Jónu uvádza aj podobu *drugovať* (bez dokladu, asi podľa Tvrdého slovníka).

drúliť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „soliť, štuchnúť, vraziť, strčiť". Okrem dokladu od Dobšinského, ktorý uvádza SSJ, máme ešte starší doklad zo Sokola (1867) na zvratnú podobu: *„Načože vám je ten lampáš, keď nevidíte?" pýtal sa vedľa neho*

[3] Zaujímavé je, že A. B e r n o l á k v Slowári uvádza podobu *drubeř* (označuje ju ako české slovo), a nie *drubež*, hoci podobu *drúbeř* Jungmann vo svojom slovníku uvádza popri *drúbež* menším typom ako zriedkavejšiu alebo neobvyklú.

prechádzajúci. „Aby ste sa do mňa n e d r ú l i l i !" Pretože ide o silne expresívne sloveso (je expresívnejšie ako synonymá, ktorými sa v SSJ vysvetľuje), pokladáme za primerané — aj napriek malému počtu dokladov — hodnotiť ho ako spisovné zriedkavé slovo.

drusa — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo a vysvetľuje ho slovami „priateľ; menovec". Slovo *drusa* je veľmi dobre doložené zo staršej i novej literatúry (okolo 25 dokladov). Niet príčiny, pre ktorú by ho bolo treba pokladať za nespisovné. Je primerané hodnotiť ho ako spisovné slovo s príznakom hovorovosti.

P o z n á m k a . Pomer dokladov ukazuje, že poradie synoným vo výklade by malo byť obrátené, lebo počet dokladov na odtienok *priateľ* je veľmi malý (bolo by vhodné označiť ho ako zriedkavý).

družbovať — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „byť družbom, zúčastniť sa na svadbe ako družba". Máme naň iba jediný doklad od Jilemnického, a to z ľudovej piesne uvádzanej v nárečovej podobe: *Družbové, družbové, komu d r u ž b u j e t e ?* Napriek ojedinelému výskytu a uvedenému nárečovému kontextu však pokladáme za primerané sloveso *družbovať* hodnotiť ako spisovné, typicky hovorové slovo (ako sú napr. slovesá *farárovať, učiteľovať*).

P o z n á m k a . Sloveso *družbovať* nepokladá za nárečové slovník A. J á n o š í k a — E. J ó n u a T v r d é h o slovník.

drvoliť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Máme naň iba jediný doklad od Hviezdoslava: *Len ju tak horúčka d r v o l i l a .* Pretože ide o expresívum, pokladáme — napriek ojedinelosti — za primerané hodnotiť ho ako spisovné zriedkavé slovo.

drzý — SSJ uvádza ako knižné slovo. Ide o slovo prevzaté z češtiny. Údaj o pôvode SSJ neuvádza. Myslíme, že zaradenie slova *drzý* do vrstvy knižných slov nie je náležité. Oveľa bližšie je k hovorovým slovám. S prihliadnutím na množstvo výhrad, ktoré sa oddávna proti slovu *drzý* vyslovujú, bolo by bývalo primerané pri spracovaní v SSJ upozorniť, že do vzorného jazykového prejavu nepatrí a že ho treba nahrádzať slovami *bezočivý, hrubý, opovážlivý*.

dubák — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo a vysvetľuje ho dvojslovným termínom *hríb obyčajný*. Tak sa zároveň naznačuje, že sa za spisovné pokladá iba slovo *hríb*. Pri tomto slove (pri prvom význame) sa však slovo *dubák* uvádza ako rovnocenné synonymum. Doklady, ktoré máme k dispozícii, ich počet (dvanásť), ale najmä to, že nemožno

z nich usudzovať na úzku zemepisnú platnosť, ukazujú, že slovo *dubák* je primerané pokladať za spisovné synonymum slova *hríb* (v prvom význame) a za neterminologické synonymum botanického termínu *hríb obyčajný* (Boletus edulis).

Poznámka. Rovnako motivované je aj slovo *bukovec* v tom istom význame ako *dubák*. SSJ ho uvádza ako nárečové. Tu je však toto určenie primerané. Slovo je známe z Novohradu a do SSJ sa dostalo dozaista preto, že ho autor konceptu poznal z rodného nárečia. V materiáli naň totiž dokladu niet a neuvádzajú ho ani staršie slovníky (niet ho ani v Kálalovom slovníku).

dubiť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami *dupať, dupčiť, tancovať*. Máme naň štyri doklady od Tajovského. Napriek tomu, že od iného autora niet dokladu, pokladáme za primeranejšie hodnotiť ho ako spisovné, pretože je to slovo z vrstvy expresív (expresívnosť SSJ zaznačuje).

dučať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové pejoratívne slovo a vysvetľuje ho slovami *sedieť, trčať niekde*. Osem dokladov, ktoré máme k dispozícii, však ukazuje takú pestrosť autorov (Dobšinský, Timrava, Podjavorinská, Jesenská, Žáry), že sa určenie o nárečovosti ukazuje nevhodné. A navyše — je to expresívne (pejoratívne) slovo. Sloveso *dučať* je teda primerané pokladať za spisovné.

*Z diferenčného slovníka Kútov**

MATEJ HÉSEK

V slovnej zásobe Kútov možno sledovať niekoľko vrstiev výrazov, ktoré vyplývajú jednak z ich polohy (susedstvo s Moravou a Rakúskom), jednak z prevažujúceho zamestnania, ktorým bolo poľnohospodárstvo, jednak z historických skutočností a napokon i z povahy obyvateľstva. A tak v nárečí Kútov v bývalom Skalickom okrese je dosť veľká vrstva slov cudzieho, najmä nemeckého pôvodu, sú tu slová zhodné s moravskými nárečiami, mnoho výrazov súvisiacich s poľnohospodárstvom, veľa ex-

* V predchádzajúcom čísle sme uverejnili článok K. Palkoviča *Zachráňme slovné bohatstvo nášho ľudu* (KS 3, 1969). Týmto príspevkom nadväzujeme na jeho výzvu zhromažďovať vzácny nárečový materiál. (Pozn. red.)

presívnych slov a medzi chotárnymi názvami sú výrazy pravdepodobne sikulského pôvodu, ktoré by boli stopou po niekdajších Sikuloch, strážcoch tunajších hraníc (susedné Sekule).

Na ilustráciu uvádzame ukážky z niektorých vrstiev slov.

Tú časť slovnej zásoby, ktorá je spoločná so spisovným jazykom a tvorí podstatnú časť nárečovej lexiky, si tu, pravda, nemôžeme všímať. Zo slov, ktoré sa odlišujú iba hláskovou podobou, uvedieme len tie, ktoré sa dajako vynímajú a nepodrobujú sa pravidelným hláskovým zmenám. Napr. *hongat, -ám sa* „hojdať sa", *hongafka* „hojdačka", *gňábit* „mäkušiť, hniesť, tlačiť", *próhršlé* „priehrštie", *chrúmat, -em* „krívať": *ten kúň chrúme.*

Niektoré slová sa odlišujú slovotvornými príponami. Napr.: *kivoncat, -cem sa* „klátiť sa": *zup sa kivonce; krkáň* „vrana, krkavec", *trolinku* „veľmi málo", *trochár* „hospodár v malom", *smetňisko* „smetisko", *ísňik* „dobrý jedák".

Osobitné miesto medzi nárečovými slovami v Kútoch majú expresívne (citovo príznakové) výrazy. Označuje sa nimi napr. nedospelý špinavý chlapec: *karpál, prašáň, zarípanec* (aj adj. *zarípaní* „zašpinený" a *rípance* „špinavý riad po jedení") alebo dospelý človek s rozličnými vlastnosťami, napr. hlúpy: *mrkvár, búbela, bívoų, trotl* (nem. Trottel); tulák: *hanák, handlák;* tvrdohlavý: *kuruc;* pyšný: *horegroš, pišútka;* nestály: *trcichvíla;* nevľúdny: *trčák.* Iné výrazy označujú ďalšie vlastnosti ľudí: *corgoň* „zaháľač", *pobjerka* „kto rád berie viac, ako mu patrí", *podvadznoha"* „podvodník", *škrabant* „nedouk", *preleváček* „dlho uvažujúci špekulant". Neporiadna žena sa nazýva *cibra* (porov. lat. cibrum „rešeto"), *asoňa* (maď. *aszony*), *katlafína,* špinavá sa volá *šubra,* hašterivá *aragaňa,* neupravená *mochla,* ktorá si namýšľa choroby, je *stongla,* malá žena je *trpiųka* (aj „chocholúška"), nedospelé dievča je *hepa, cura.*

Aj časti ľudského tela sa označujú expresívnymi výrazmi, napr. ústa: *čuňa, ripák;* nos: *frňák, šňupák;* nohy (dlhé): *čangále* (z cig.[1]); hlava: *golozňa;* tvár: *ksicht* (nem. Gesicht).

Na označenie ľudskej činnosti sa používajú slovesá s expresívnym zafarbením. Napr. *lapotat* „klebetiť", *žváchat* „tárať" (aj „žuvať"), *uprsknút* „utiecť", *žebroňit* „neodbytne pýtať", *brsat, -ám sa* „vystatovať sa", *fúňat, -ám* „spať", *lapjet, lapím* „nečinne sedieť", *klckat, klcúňat,*

[1] V nárečových slovníčkoch netreba uvádzať výklad pôvodu slov. Autor príspevku, dr. Matej Hések, býv. prof. gymnázia v Skalici, sa okrem výskumu nárečia svojho rodiska už dlhé roky zaoberá najmä etymológiou. Preto sa pri mnohých slovách pokúša vyložiť ich pôvod. Tohto roku sa dožíva osemdesiatky (nar. 23. 2. 1889). Príspevok uverejňujeme z príležitosti jeho vzácneho životného jubilea.

-ám „na jednej nohe poskakovať",*brčkovat* „potácať sa v opilosti", *ňúrat, -ám* „kutať, hľadať", *hodŕňat, -ám* „prudko kolísať, keď je decko zlé", *bélat, -ám* (det.) „kolísať", *cmugat* „náruživo fajčiť", *ukrkat, -ám* „zahrdúsiť", *ščerit sa, oščírat sa* „smiať sa", *hondžílat, -ám sa* „hojdať sa".

Veci, vlastnosti ap. sa označujú expresívnymi výrazmi zriedkavejšie. Napr. *chajda* „starý dom", *žabidrák* „zlý nôž", *bélenka* (det.) „kolíska", *utŕžhrdľo* „úmorná práca", *širolajzní* „veľmi široký".

Expresívne sú aj rozličné výrazy a spojenia slov, ktoré sa používajú ako kliatie, hrešenie: *hrop ťi kopem! krupičák hned!* S expresívnymi výrazmi úzko súvisia interjekcie (citoslovcia), ktorými sa vyjadrujú city, napr. podivenie *ejha!;* obdiv; *íha!;* povzbudenie, *asa: asa, chasa, za pase sa!;* alebo sa odháňajú zvieratá, napr. bravy: *hujs, hujsa!;* teľce: *brč!;* kravy: *hoj, hojnút!* (aby uhli); prípadne sa dráždia zvieratá, ako *hudrú-hudrú-hudrú!* (moriak), *hadŕ-hadŕ* (pes).

Mnohé výrazy majú iný význam ako v iných nárečiach, resp. v spisovnom jazyku. Napr. *hrubí, -á: majetek, strom, čovjek, zima* „veľký"; *košlák* „vychudnutý kôň, človek", *liha, liška* „plameň", *mírní* „čistý, číry, pravý (napr. víno)"; *oskoruša* „usmievavé mladé dievča"; *rizí* „červenkavý" (o vlasoch); *síň* ž. „pitvor, kuchyňa a súčasne predsieň"; *ústava* „veľká stavba, veľký dom"; *kadub* „z duba vydlabaná rúra v studni"; *draha* „stopa": *nemože mu ít aňi na drahu* (aj *vidražit* „vystopovať").

Zaujímavá je frazeológia, ako rozličné prirovnania, žartovné spojenia ap. Napr. *tustí: tustí je jak cigáň pot kolenem* „chudý"; *sedzet: sedzí jak veš pot chrascú; kaménková poléfka na drevjeném tarélku* — hovorí sa deťom, že ju dostanú, keď sú zlé; *barón hňida* „chudák, ktorý sa chváli bohatstvom, a má iba vši, hnidy". (V istých prípadoch ide vlastne o celonárodnú frazeológiu.)

Značnú vrstvu odlišných slov tvoria výrazy, ktorými sa označujú rozličné reálie alebo činnosti. Sú to vlastne termíny, pomenúvajúce rastliny: *gbez* „baza", *charva* „sinokvet", *hrklák* „štrkáč", *kozičky* „kvety bazy", *ščavík,* syn. *šupík* „konský štiav"; zvieratá: *bravlenec* „mravec", *ouchar* „ucholak", *vrndžák* „čmeliak", *jasek* „druh ryby", *trúlelek* „netopier"; alebo sú to výrazy súvisiace s poľnohospodárstvom a ovocinárstvom: *devina* „kríž z deviatich snopov", *mandlík* „kríž zo 16 snopov", *doch* „otep rovnej slamy", *kičák* „kučeravé plemeno brava", *prizňa* „hrobľa zemiakov, repy", *ruda* „choroba zemiakov, ovocia", *šavarina* „seno z močariny"; prípadne sú to slová označujúce veci, náradie, nástroje a ich časti: *kŕb* „nádoba na osľu", *pancerák* „oceľový pluh", *vrciuka* „gombík", *popeuka* „plachta na popol pri zváraní bielizne", *suamjénka* „košík pri pečení chleba", *drúžek* „vodorovné brvno v rebrine". Inými slovami sa označujú stavby a ich časti: *houovi* str. „žr-

ďovina na pôjde v stodole", *mreška* iba v množ. čísle, str. „letná bránka so sieťovinou", *psárňa* „psia búda": *je tu zima jak ƒ psárňi; kotovica* „nepálená tehla" (z nem. Kot „blato"), *vípustek* „vysunutý vchod do domu", *kaleňica* „hrebeň strechy".

Napokon sú to slová, ktorými sa pomenúvajú rozličné iné reálie, činnosť a vlastnosti. Napr. *píreňica* „popol so žeravými uhlíčkami", *móga* „veľký dopyt po tovare s tlačenicou i bitkou: *strhne sa móga; lipák, lipanec* „zaucho", *liskat, lisknút* „dať zaucho"; *štverhat, -ám sa* „ťažkopádne (štvornožky) sa pohybovať"; *grupskí* „drsný, hrubý": *grupský čovjek, grupská látka* (nem. *grob); ňohmo* „prudko, rýchlo":*voda ňohmo padá* (porov. maď. *rohamos* „prudký); *kolébat, -em* „kolísať"; *rátkovat sa: jačmeň sa už rátkuje* (pri vzchádzaní vidno riadky);*kremeslit* „neodborne zhotovovať": *ten fagan poráď ňeco kremesli; kňutlovat* „viazať snopy kňutlom".

Niektoré reálie a činnosti už zanikli, no slová ešte zachovala najstaršia generácia. Napr. *stupa* „stolica na drvenie konôp, *hachla* „česák na konope" (nem. *Hechel), záboj* „odpadky pri lisovaní semenca", *opíchat* „rozbíjať (lisovať) semenec na olej" (nem. *pochen* „búchať"), *kňutel* „palička na viazanie snopov" (nem. *Knüttel), štiricátek* „šatka na hlavu za 40 grajciarov";*trti* m. pl.: *trti táhat* „žreby rozličnej dĺžky zo stebla ťahané pri kúpe, delení majetku ap."

Zanikajú aj výrazy súvisiace s poverami, slová označujúce detské hry a i. Napr. *gramulki* „gulôčky" (lat. *granulum* „jadierko"); *habán* „lopta"; *špirant* „drievko, ktoré sa šľahaním vrtí"; *ušknút, -em* „urieknuť"; *neuroka, neureku!* — hovorí sa, aby sa neurieklo dieťa, mláďa; *ujemňice* pl. ž. „druh bosoriek" (robili ujmu).

Niektoré výrazy majú dva významy. Niekedy sú obidva terminologického rázu, napr. *šráki* „traky na nohavice" a „kôň na pílenie dreva"; *longo* „žŕdka na voze" a „hra s loptou"; častejšie je prenesený výraz expresívny, napr. *féna* „suka" a „neporiadna žena"; *prček* „žubrienka" a „malé decko alebo človek";*longoš* „vedenie viniča na lešení" a „dlhý chlap".

S hraničnou polohou obce súvisia výrazy spoločné s moravskými a českými nárečiami, alebo sú nimi ovplyvnené, napr.: *harvana* „harmonika"; *múvit* „nadávať"; *domúvat* „dohovárať, vyčítať"; *sécit, sečem* „kosiť"; *seč* „zarastené rúbanisko"; *túňa* „hlboké húštie v lese"; *podvlekački* ž. „dlhé spodky", ako i výrazy prevzaté z nemčiny. Z nich uvedieme iba také, ktoré sú zaujímavé z etymologického hľadiska. Napr. *lumajla* pej. „špinavá izba, komora s haraburdím", nem. *Rumpel* „haraburdie"; *paňchart* „nezákonné dieťa", nem. *Bankhart* (spáva na tvrdej lavici, splodené na tvrdej lavici); *žďichovat sa* „pichať, vadiť sa", nem. *stechen* „pichať"; *oslezovat* „oberkovať", nem. *Obstlese* „oberačky"; *lancaráš* „o-

zdobná šnurovačka", nem. *Leine* „šnúra" (maď. *lánc* „reťaz), *Zierat, Zierde* „ozdoba"; *frštont* m. „mudrlant": *to je vám frštont,* nem. *Verstand* „rozum";*sajha* pej. „stará žena", nem. *Seihe* (maď. *szajha)* „sito, riečica"; *pantok* „veľká sekera": *umí pu̯ovat jak pantok,* nem. *Band-Hacke* „sekera zavesená na pleci"; *šváda* „vyrečnosť":*mjet švádu,* nem. *schwatzen* „tárať".

V tunajšom nárečí sú aj výrazy latinského pôvodu, napr. *ochtáb* „lenivec" (asi z lat. *octava* „ôsmy deň"); *ďežmovat* „kradnúť, brať", lat. *decima pars* „desiatok", maď. *dezsmalni; náturní* „svojhlavý, prudký", lat. *natura* „príroda"; *čemer-bizg-der* „raz-dva-tri", počítanie pri hre na *„bu̯echu",* lat. *semel-bis-ter;* výrazy z francúzštiny, napr. *kalupírka* „rýchla tuberkulóza", fr. *galop* „cval"; *vapérová košela* „košeľa z jemnej bielej látky", fr. *vapeur* „para"; *hažúr: do má hažúra, temu sa šecko darí,* asi z fr. être à jour „mať všetko v poriadku"; pravdaže, i výrazy z maďarčiny, napr. *gau̯bavi* „ľavák", prešm. z maď. *balga; samagát* „hrádza" z maď. *szalmagát; mingovat* „hrešiť, hromžiť", maď. *menykö* „blesk".

Sem by sme mohli zaradiť aj chotárne názvy, pravdepodobne sikulského pôvodu, ako *Cipkáš* „pole, pasienky"; *Čepangát* „hrádza pri lese i lúky pri nej"; *Čumberk* „lúky pod lesom"; *Dzíkeneš* „jazero a lúky pod lesom"; *Kerešúv vŕšek* „vyvýšenina pri lese" (porov. maď. *körös*); *Sigeca* „vyvýšené plochy na lúkach", maď. *sziget* „ostrov" (zo slov.), porov. lat. *siccus* „suchý". Iné chotárne názvy sú odrazom prírodných daností, napr. *Vitrád* „jazero"; *Gargula* „výbežok mŕtveho ramena Moravy"; *Krajňík* „mŕtve rameno Moravy"; *Hrúdi* „vyvýšené lúky, počas záplav ostrovy"; *Kaňiža* „časť obce"; *Hribov* „časť obce"; prípadne boli pomenované podľa majiteľa, napr. *Klempáč* „jazero", *Gáleš* „mokré pole".

Ks

Súčasný, súdobý, súveký

RUDOLF KUCHAR

V slovenčine sú dosť časté prídavné mená *súčasný, súdobý, súveký,* ale ich použitie nie je vždy primerané.

Zaujímame sa o tento rad prídavných mien aj preto, že pri čítaní knihy J. Teyovej *Vrah či obeť?* (do slovenčiny z orig. The Daughter of Time, Londýn 1951 preložila G. Hanáková) sa stretáme často s adjektívom *súdobý.* Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: *Farebná ilustrácia z Luttrellovho žaltára zdobila roľníctvo štrnásteho storočia a súdobá mapa Londýna opis veľkého požiaru.* (45) — *Pri prvej príležitosti musí získať pravdivý, súdobý opis udalostí o Richardovom krátkom panovaní.* (70) — Nepoužíva sa slovo *súdobý* na úkor ostatných dvoch synoným?[1]

Aký je skutočný význam uvedených troch adjektív, ako ich hodnotíme, ako ich treba používať, resp. ako použila uvedená prekladateľka výraz *súdobý?* Pozrime sa podrobnejšie na uvedené prídavné mená.

Prídavné meno *súčasný* vyjadruje to, čo je 1. časove paralelné, synchrónne, a 2. v prítomnom čase, dnešné, terajšie.[2] Uvedieme na ilustráciu aspoň niekoľko dokladov na oba významy z kartotéky súčasného slovenského jazyka, ktorá je uložená v JÚ SAV.

Doklady na 1. význam: ... *zostala iba jedna istota, že ju miloval od prvej chvíle, že začiatok jeho lásky je súčasný s prvým pohľadom na jej svižnú, elegantnú postavu na Vidine* (Vajanský). — *Za súčasného pôsobenia síl P, X, Y bude osová sila v obecnom (!) prúte i* (A .Turecký, Stavebná mechanika, I. časť, str. 146). — *Pri súčasnej chybe dvoch súperov, i keď sú chyby nerovného* (správne *nerovnakého) druhu, nepočíta sa chyba nikomu...* (Stráňai, Hefka, Basketbal a volejbal, str. 56). — *Ihly konajú pohyb dozadu za súčasného protismerného pohybu odhadzovacích platín* (Votánek — Mesjar, Technológia väzieb pletenín, 1959, str. 34).

Doklady na 2. význam: ... *naše metódy agitačnej a osvetovej práce sú práve v našej súčasnej situácii nedostatočné* (M. Chorváth, Kultúrny život IX, 1954, č. 1). — *Náš časopis sa... zaoberá otázkou prehodnocovania ľudových prvkov do súčasného moderného odievania* (Móda — textil; 1954, č. 4, 28). — ... *drží krok so súčasnou svetovou literatúrou ...* (Beniaková, Ako rozoberáme verš, 1948, 23).

---

[1] *Slovník slovenského jazyka IV* (ďalej SSJ), Bratislava 1964, str. 327, 329 a 349 ich kladie na jednu rovinu.

[2] *SSJ IV,* 327.

Treba tu poznamenať, že slovenčina pozná i ďalšie odvodeniny od slova *čas*. Ide o príslovku *súčasne* s dvoma významami: 1. naraz, v tom istom čase a 2. zároveň, okrem toho, pritom, popritom a o substantívum *súčasník* (= človek žijúci s niekým, s niečím v tom istom čase, súčasne, vrstovník), *súčasníčka, súčasnica* (oba výrazy sú prechýlenými formami od slova *súčasník*), *súčasnosť, súčasno* (= prítomnosť, terajšia, súčasná doba).[3]

Prídavné meno *súdobý* má však len význam „súčasný[2], paralelný, vzťahujúci sa na určitú dobu".[4] Je však viac zamerané na minulosť, teda označuje súčasnosť v minulosti, veci, udalosti, súvisiace s minulosťou (hoci len nedávnou). Nemožno však namiesto neho použiť v nijakom prípade slovo *dnešný, terajší*.[5] Uvedieme aspoň niekoľko dokladov z kartotéky SSJ: ... *len pomocou analogických predpisov iných súdobých právnych pamiatok možno osvetliť* ... (Juridica Slovaca, 1949, str. 33). — ... *poľovačka na tieto silné a divé tvory bola so súdobými začiatočnými zbraňami často ešte nebezpečnejšia ako sama vojna* (Jégé). — ... *dielo ... je viac než len individuálnym činom — je nevyhnutné všimnúť si ho na pozadí súdobej francúzskej literatúry...* (Slovenské pohľady 68, 1952, č. 9, str. 709).

Niekoľko dokladov na nenáležité použitie slova *súdobý: Mitrovský žije minulosti ... súdobému svojmu prostrediu ... nevenoval mnoho pozornosti* (V. Wágner, Profil slovenského výtvarného umenia, 40). — *Súdobý román čerpá látku z prítomnosti* ... (Bujnák — Menšík, Slovenská poetika, 1937, 141). — *Slovanstvo vyvedie svet zo zmätku a súdobého vrenia* ... (F. Votruba, Literárne štúdie I, 19). — *Tradícia a súdobé výtvarné chápanie sa dopĺňajú a prelínajú* (Kultúrny život XIII, 1958, č. 7). — *V ďalších sálach galérie je už súdobé sovietske umenie, stvárňujúce ... sovietsky život* ... (A. Plávka, V krajine šťastných ľudí, 1952, 45).

Prídavné meno *súveký* svojím významom „existujúci, žijúci v tom istom čase, veku s niekým, s niečím, súčasný" je na tej istej významovej rovine ako adjektívum *súdobý*.[6] Nemožno ho takisto nahradiť adjektívom *terajší* (iba adjektívom *vtedajší*): *Maršallov text so stránky jazykovej čistoty zodpovedá súvekému rečovému úzu u nás* ... (A. Mráz, Odlomená vetva, 1939, 35). — *Imponovalo mu v biednej súvekej spoločnosti hrať úlohu niekoho, kto bol odlišný od iných* (Slovenské pohľady 63, 1947, str. 44). — *Hodža stojí v centre historicko-politického a kultúrneho diania súčasne s ďalšími najvýznačnejšími osobnosťami Slovenska v súvekých zápasoch* ... (Rosenbaum, M. M. Hodža, 1948, 9).

---

[3] Tamže, 326 a 327.
[4] Tamže, 329.
[5] Ako synonymum ho však použil SSJ v hesle *súdobý*.
[6] *SSJ IV*, 349.

Vzhľadom na uvedené doklady výrazy *súdobý* a *súveký* sa nám javia ako synonymá. Možno ich však pokladať za synonymá, sú obidva výrazy domáce? Obidva výrazy oproti výrazu *súčasný* majú spoločné to, že sú novšie a osamotené, niet od nich odvodenín. Pritom je zaujímavý ich výskyt. Zistili sme, že slovo *súdobý* sa používalo náležite i nenáležite približne 1:1,3 (18:14), kým slovo *súveký* (53 dokladov) bolo použité náležite v 50 prípadoch.

To, že v slovenčine okrem slova *súčasný* stretávame ešte ďalšie odvodeniny od slova *čas* (pozri vyššie), zatiaľ čo prídavné mená *súdobý, súveký* takéto odvodeniny nemajú, ďalej že podstatne početnejšie sa vyskytuje slovo *súveký* oproti slovu *súdobý,* ako aj nenáležité používanie slova *súdobý* nás oprávňuje k domienke, že tu bola tendencia nahradiť výraz *súdobý,* ktorý sa pokladal za bohemizmus, výrazom *súveký.* Teda výrazy *súdobý* a *súveký* nemožno pokladať za synonymá, ale slovo *súdobý* treba pokladať za cudzí prvok (vplyv češtiny). Zo slovotvorného hľadiska ide pri všetkých troch prídavných menách o slovotvorný postup bežný v spisovnej slovenčine. Predpona *sú-,* znamenajúca a vyjadrujúca istú paralelnosť (v minulosti i v prítomnosti), spája sa so substantívami *čas, doba, vek,* ku ktorým sa pripája príslušná adjektívna prípona.

Ukazuje sa, že iba adjektíva *súčasný* a *súveký* patria do slovenskej slovnej zásoby. Možno nimi presne vyjadriť, či ide o dej, udalosť v súčasnosti, v prítomnosti, alebo či ide o súčasnosť, paralelnosť výskytu istých udalostí (jestvovania určitých osôb) v minulosti. Zistenia, ku ktorým sme dospeli preštudovaním dokladového materiálu v JÚ SAV, nás zároveň upozorňujú na to, aby sme hodnotili adjektívum *súdobý* ako ekvivalent slova *súveký,* nepatriaci do slovenskej slovnej zásoby. Nebolo preto správne, keď prekladateľka knihy Vrah či obeť? použila, a to vo všetkých prípadoch, slovo *súdobý.*

O slovách tryskať (trysknúť) a tryska

VLADO UHLÁR

V básnickej reči sloveso *tryskať (trysknúť)* postupne nadobudlo v slovenčine domovské právo. Nedok. sloveso *tryskať* a dok. sloveso *trysknúť* prevzali naši básnici z češtiny vo význame „striekať, vystrekovať", ale aj „vyvierať, prýštiť", ako sa uvádza v SSJ. Doklady na slovesá *tryskať, trysknúť* sú už u Hviezdoslava a Vajanského a tak isto u súčasných slovenských básnikov.

Poniektorí naši prozaici tautologicky používajú tvar *tryskom* vo význame slovenských slov *cval* i *galop*, ako napr. Karvaš *a scalom cval, tryskom trysk*. Lež ak sa sloveso *tryskať* v SSJ štylistický hodnotí ako prostriedok básnického štýlu, výrazy *tryskom*, príp. aj *trysk* sa v SSJ štylisticky kvalifikujú ako výrazy knižné a zriedkavé, čo podľa skutočnosti značí, že ide o nespisovné výrazy (české).

Zavše sa v hovorovej reči stretáme aj s českým výrazom *vodotrysk*, namiesto ktorého máme v slovenčine zdomácnený výraz *fontána*, prípadne *vodomet*. Niekedy sa síce robí aj rozdiel medzi výrazom *fontána*, ktorým sa označuje ozdobná nádrž na vodu, kým samotné zariadenie na rozstrekovanie vody sa nazýva *vodomet*. Takéto rozlišovanie má azda miesto v odbornej literatúre; bežne sa nerobí rozdiel medzi týmito výrazmi, pokladajú sa za synonymné. Zaiste *fontána* aj pre svoje zvukové hodnoty je obľúbený výraz v básnickej reči. V slovenčine síce voda strieka, nemece sa, ani sa nemetá, preto takáto zloženina nie je najvhodnejšia, hoci opora pre takéto tvorenie je v slovách ako *guľomet, plameňomet* a i. V poľnohospodárstve sa zamieta názov stroja *rozmetávač*, lebo hnoj sa kydá a rozhadzuje, preto sa zaviedol názov *rozhadzovač (hnoja)*. Názov *vodostrek* by sa dnes zdal už násilný, kým výraz *vodomet sa* už udomácnil.

Značnú priebojnosť má český odborný termín *tryska*, ktorým sa označuje rúročka na regulovanie prítoku kvapaliny alebo plynov; v odbornej strojárskej terminológii zaň máme názov *dýza*. SSJ označuje slovo *tryska* za hovorový výraz, no v odbornej reči ho treba kvalifikovať ako slangový výraz. Teda v odbornej reči sa má správne používať ako termín iba názov *dýza* (príd. meno *dýzový*). Je síce nemeckého pôvodu *(Düse)*, ale má tú výhodu, že sa používa aj v iných slovanských rečiach, najmä v ruštine, kým *tryska* je vlastne obmedzená iba na češtinu.

Namiesto spojenia *tryskové lietadlo (tryskáč)* je v spisovnej reči odborný termín *prúdové lietadlo* (i *reaktívne lietadlo*).

Na hadici, z ktorej sa strieka, býva na konci upevnená kónická rúrka — odborne sa volá *prúdnica* (nie *tryska* ani *dýza*).

V textilnom priemysle sa najnovšie uplatňuje významný vynález *bezčlnkové krosná*, kde sa útková niť prehadzuje zivou (roztvorom medzi osnovnými niťami) prúdom vzduchu alebo kvapkou vody *(pneumatické* alebo *hydraulické bezčlnkové krosná)*. V slangu sa tu síce hovorí namiesto dýz o tryskách a tryskových krosnách, ale v odbornej literatúre sa ustálil termín *prúdnicové krosná*, lebo pre dýzu sa tu používa aj názov *prúdnica*.

Etymologicky slová *tresk, trysk* a *tryskať* sú pravdepodobne onomatopoické (zvukomalebné), tak ako sloveso *striekať* a *strek*. Z toho však vyplýva, že v koreni slova v slovenčine má byť po obojakej spoluhláske *r* mäkké *i* a nie *y*.

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Rýdzik korenistý Lactarius piperatus
(L. ex FR) S. F. GRAY

V teplých letných dňoch možno nájsť na suchších miestach v listnatých i ihličnatých lesoch často veľké množstvá pomerne veľkých mäsitých bielych alebo bledožltkastých lupeňovitých húb, z ktorých dužiny vyteká po poranení biele štipľavé mlieko. Štipľavá chuť mnohých hubárov odrádza. Po osobitnej úprave možno tento druh rýdzika kuchynsky použiť, takže ho miestami zbierajú.

Slovenské ľudové názvy tejto nápadnej huby sú hodne diferencované, a to zo stránky sémantickej i slovotvornej. Najrozšírenejšie a pre stredné a západné Slovensko charakteristické sú názvy vychádzajúce z mliečnatosti dužiny. Z nich je najfrekventovanejšia podoba *mlieč*, rozšírená prakticky po celom tomto území, ostatné varianty *mliečara* z Brezovej a *mliečavník* od Poltára sú len ojedinelé.

Druhou najväčšou skupinou sú východoslovenské názvy motivované bielou farbou plodnice. Z nich je najčastejšie doložený názov *biľ* zo Šariša a zo severnej časti Zemplína, zriedkavejšie sú *biľak* od Bardejova a Prešova, *beľak* od Humenného. Z Košickej Belej je známa podoba *bieľ*, od Košíc aj *beľmo*. Celkom izolovane máme doložené podoby *beláň* z Nižnej Boce a *bielcák* z Oravskej Poruby.

V severnej časti východoslovenských nárečí je rozšírený aj názov *horkyňa*, motivovaný nepríjemnou chuťou húb, ktorý rovnako ako názvy *biľ*, *biľák* ap. sa k nám pravdepodobne dostal z ukrajinských nárečí prostredníctvom valaských kolonistov. Ojedinele doložené sú názvy *horčiak* z okolia Rajca a *horká huba* od Revúcej.

S nepríjemnou chuťou huby by mohli súvisieť aj názvy *horýč* z Papradna pri Považskej Bystrici a *goryl* od Myjavy. Tieto názvy však môžu byť motivované aj pomerne veľkým klobúkom plodnice. Na túto súvislosť poukazujú nárečia z východnej Moravy, kde slovo *horyl* nie je len názov tejto huby. Takto sa nazýval aj starodávny valašský klobúk a klobúk so širokou strechou vôbec.

Celkom ojedinelý názov *chräpkan* z Ratkovskej Bystrej pri Revúcej pravdepodobne súvisí s krehkou dužinou huby.

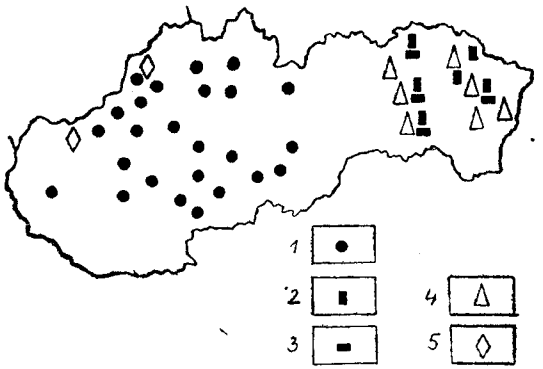

Slovenské ľudové názvy rýdzika korenistého Lactarius piperatus: 1. *mlieč*, 2. *biľ, bieľ*, 3. *biľak, beľak*, 4. *horkyňa*, 5. *horýč, goryl.*

V staršej slovenskej literatúre sa pre tento druh rýdzika takmer výlučne používal názov *mlieč*. Iba v Bartolomeidesovej monografii Gemerskej stolice zo začiatku minulého storočia je názov *horká huba.*

Súčasný slovenský odborný názov *rýdzik korenistý* vznikol použitím prekladu latinského *piperatus (korenistý).* Hádam aj vhodnejší by bol starobylý slovanský názov *mlieč*, doložený od Klareta (14. stor.). Vznikol by termín *rýdzik mlieč*, podobne ako vznikli *rýdzik surovička, hríb siniak* ap.

M. Majtánová

Praktiky a praktiká

Slovo gréckeho pôvodu *prax* sa stalo v kultúrnych jazykoch základom viacerých odvodených slov, substantív i adjektív. V slovenčine k nim patria aj výrazy *praktika* (ženského rodu) a *praktikum* (stredného rodu). *Slovník slovenského jazyka* (SSJ) uvádza obe tieto substantíva.

Význam feminína *praktika* SSJ vysvetľuje ako „praktický, osvedčený spôsob konania". Typické spojenie, v ktorom sa toto slovo najčastejšie používa, je *stará, osvedčená praktika.* V množnom čísle výraz *praktiky* niekedy nadobúda pejoratívny význam „čachre, intrigy, machinácie", napríklad v spojení *politické praktiky.* Národopisci používajú výraz *praktiky* vo význame „postup, konanie" v ľudovom zvykosloví, napr.

v spojení *zaklínacie praktiky*. SSJ tieto odtienky neuvádza. Z ruštiny sa k nám niekedy nevhodne prenáša znenie *praktika* v širokom význame „prax vôbec".

Výraz *praktikum*, mn. č. *praktiká* je odborný školský termín, ktorým sa podľa SSJ označuje „praktické cvičenie na vysokých školách", napr.: *praktiká z fyziky, klinické praktikum.*

Výrazy *(tá) praktika*, mn. č. *praktiky* a *(to) praktikum*, mn. č. *praktiká* sa natoľko odlišujú významom i kontextami, v ktorých sa používajú, že by sme sotva mohli predpokladať zámenu jedného druhým. A predsa sa stalo. Dane Špačkovej v reportáži *Týždeň v Prahe* (Smena — pondelník z 20. januára 1969), a to vo vete *Nemôžeme predsa znovu zavádzať tie praktiká* (má byť *praktiky), proti ktorým sme tu pred rokom bojovali* ... Dana Špačková tu reprodukuje stanovisko Pavla Kohouta, že by sme sa nemali vracať k praktikám (t. j. k tomu spôsobu konania, k tým postupom) spred januára 1968, keď sa v tlači nepripúšťala kritika oficiálnych názorov (to je zmysel citovanej vety).

Nenáležitý tvar *praktiká* miesto *praktiky* sme zistili aj u iných autorov publikujúcich v denníku Smena. Tak Jozef Sitko v prvej z troch glos v čísle Smeny z 23. januára 1969 má túto vetu: *Účastníci mítingu konštatovali, že ide o rovnaké praktiká, ktoré sa predtým využívali za Novotného éry...* V tretej glose Pavla Breiera v čísle z 11. februára 1969 zasa čítame: *Tak teda načo a pre koho také praktiká, ktoré majú brániť našej spoločnej informovanosti?* Aj Ladislav Ťažký v príspevku *Všetkým nám je smutno* (Smena z 30. januára 1969) spomína „praktiká minulosti". Pravda, stretli sme sa aj v Smene s náležitým tvarom *praktiky*. Napríklad Zora Bálintová v príspevku *Quo vadere?* (Smena z 5. februára 1969) píše: *Človek má dojem, že niektoré staré praktiky, či taktiky predsa nevymizli.* Ale v našich záznamoch prevažujú doklady na nenáležite použitý tvar *praktiká*. Zdá sa, že nenáležité používanie tohto tvaru v pejoratívnom význame „nečestné konanie, nečestný postup, čachre, intrigy, machinácie" je v publicistických kruhoch dosť rozšírené. Ale to nás ešte neoprávňuje uznať tvar *praktiká* v spomenutom význame za náležitý. Bráni tomu najmä okolnosť, že tvar *praktiká* predpokladá singulár *praktikum*. A podstatné meno *praktikum*, mn. č. *praktiká* má v slovenčine, ako sme uviedli vyššie, celkom iný význam.

Pravdaže, niektoré tvary oboch substantív sa zhodujú. Sú to všetky nepriame pády množného čísla: *praktík, praktikám, praktikách, praktikami*. Medzi substantívami *(tá) praktika* a *(to) praktikum* je teda vzťah čiastočnej gramatickej homonymie. A to je možno príčina nežiadúcej zámeny oboch substantív aj v tých tvaroch, v ktorých sa rozlišujú.

Š. Peciar

Zákazkový nábytok zhotovujeme
natierame
čalúnnime
Obnova...

Pri dobrom osvetlení v staničnom podchode sa nedá zapochybovať, že sloveso *čalúnnime* je napísané s dvoma *-nn-*. Ak nám teda Obnova ponúka službu, ktorú nazýva ‚čalúnnením' čiže obťahovaním, poťahovaním nábytku príslušnými nábytkovými alebo dekoračnými látkami, prichodí sa len zamyslieť, či sa použili aj primerané jazykové prostriedky.

Slovesá, ktoré vyjadrujú opatrenie nejakej veci inou vecou alebo obtiahnutie, pokrytie veci niečím — obyčajne na povrchu — tvoríme od príslušného názvu pridávanej, nanášanej veci príponami *-iť* alebo *-ovať*, niekedy aj predponou *po-* (na vyjadrenie zásahu na povrchu), napr.: *striebro — striebriť — postriebrovať* (dok. *postriebriť*), *chróm — chrómovať* (dok. *pochrómovať*), *masť — mastiť* (dok. *pomastiť*), *cukor — cukriť* (dok. *pocukriť*). O takomto tvorení slovies píše už J. Horecký v *Slovotvornej sústave slovenčiny*, kde sa uvádzajú na str. 181—182 aj ďalšie príklady. Podľa týchto príkladov treba odvodzovať aj príslušné sloveso od podstatného mena *čalún*. Slovník slovenského jazyka (I, 190) nám uvádza dokonca obidva varianty, teda *čalúniť*, ktoré je celkom bežné, o čom svedčí aj odvodené príčastie v platnosti prídavného mena *čalúnený*, i menej bežné *čalúnovať*, ktoré sa do SSJ prevzalo z Viestovho *Železničného slovníka* z r. 1919. Okrem toho sa v SSJ VI (str. 76), teda v Doplnkoch, uvádzajú príslušné dokonavé slovesá *počalúniť* i *počalúnovať*, ako aj podstatné meno *čalúnenie* (str. 20).

Ako sa mohlo dostať zdvojené *-nn-* do spomenutej reklamy? Iste nedopatrením z názvu remeselníka, ktorý čalúni nábytok, vyrába čalúnenie a volá sa *čalúnnik*. Jeho živnosťou je *čalúnnictvo* a pracuje v *čalúnnickej* dielni. V názve zamestnania *čalúnnik* je zdvojené *-nn-* opodstatnené, lebo prvé *-n-* patrí k základu *čalún*, druhé je časťou odvodzovacej prípony *-ník*, ako máme v prípadoch *povraz — povrazník, výčap — výčapník, záhrada — záhradník, čaša — čašník, vráta — vrátnik* atď. Podľa toho je aj *čalún — čalúnnik*, a teda i *čalúnnický, čalúnnictvo*. Dvoma *-nn-* sa aj názov remeselníka *čalúnnik* líši od deminutíva *čalúnik* s významom „malý čalún".

Pri týchto poznámkach ku skupine slov *čalún* prichodí nám však spomenúť ešte aj ďalšie doplnky. Prvý diel Slovníka spisovného jazyka vyšiel v roku 1959, teda koncipovanie sa dokončilo 2—3 roky predtým.

Medzitým pribudlo lístkov, takže v Doplnkoch sa uvádzajú heslá *čalúnenie, počalúniť, počalúnovať*. Terajší materiál však poskytuje aj ženské meno zamestnania, teda *čalúnnička.*

Predovšetkým si však treba všimnúť prenesenie významu pri slove *čalún* od materiálu na čalúnenie k významu nábytku najviac počalúnenému, teda kreslu. Tento význam slova *čalún* je známy nielen z hovorovej reči, ale máme naň doklad už aj z literatúry. Spisovateľka Blažková má vetu: *Luther, zaviazaný do plátna, leží za sklom knižnice, kde v hlbokých čalúnoch možno konverzovať* (1967). Hlboké čalúny zaiste nie sú nič iné ako hlboké čalúnené kreslá.

Čalúnené kreslá nás môžu čakať doma, ale rovnako máme čalúnené sedadlá aj vo väčšine našich vlakov a v iných dopravných prostriedkoch. Ide teda o veci nášho bežného života. Preto ak Obnova nechce zaostať za životom, ale chce s ním držať krok, treba urobiť toto: zahasiť svetlo pod nesprávnou reklamou a obnoviť nápis na tabuľke: *Zákazkový nábytok ... čalúnime*. Keď sa nápis zaskvie správnou slovenčinou, potom si zas zaslúži pekné svetlo i pozornosť okoloidúcich.

M. Marsinová

Poznáte slovo klaňačka?

Pri príležitosti 120. výročia narodenia nášho veľkého básnika P. O. Hviezdoslava sa uskutočnila oslava v Dolnom Kubíne. Rozhlas vysielal verejnú nahrávku tejto literárno-hudobnej kompozície pod názvom *Slovenský Prometej* (azda *Prometeus!)* v pondelňajšom Stretnutí s umením. Na titulnej strane časopisu Rozhlas v 6. čísle sú obrázky z tejto verejnej nahrávky. Text pod obrázkami znie takto: *Na obr. hore účinkujúci večera pri záverečnej klaňačke, dole zľava Eva Kristínová, Klára Havlíková a Eva Poláková.* V tomto texte nás zaujalo slovo *klaňačka.*

Každému je hneď na prvý pohľad jasné, čo toto slovo znamená, no prekvapila nás podoba *klaňačka.* Toto novoutvorené slovo sa nenachádza ani v Slovníku slovenského jazyka, ani v Pravidlách slovenského pravopisu. Ide o podstatné meno, ktoré vyjadruje dej, v danom prípade úkon hercov, spevákov, hudobníkov alebo iných umelcov, ktorí po predvedení svojho umenia ďakujú za zaslúžený potlesk úklonom, ukláňaním (sa), klaňaním (sa) alebo najnovšie klaňačkou.

V tejto súvislosti treba spomenúť, aké slovotvorné postupy sa uplatňujú pri tvorení dejových podstatných mien. Názvy deja tvoríme viacerými príponami, napr. príponami *-ie, -ot, -ačka, -ba.* Pravdaže, mená

s týmito príponami nie vždy označujú dej. Niekedy sa nimi označuje aj vec, napr. *chodba, striekačka* atď.

Doteraz sme poznali iba podstatné mená *klaňanie (sa), ukláňanie (sa), úklon.* Slovo *klaňačka* je nové. Je utvorené príponou *-ačka* od slovotvorného základu *klaňať(sa).* Ako sme už spomenuli, táto prípona sa využíva pri tvorení dejových podstatných mien, ďalej pri tvorení názvov vecí (najmä strojov) a napokon pri tvorení názvov miesta. Slovo *klaňačka* je teda slovo správne, utvorené podľa slovotvorných zákonitostí spisovného jazyka. Nemožno ho odmietať, ale je potrebné vymedziť okruh používania. Slovo *klaňačka* má presne ten istý význam ako výraz *klaňanie (sa),* no svojou podobou svedčí o tom, že patrí skôr do hovorového štýlu, podobne ako napr. slová *babračka, sánkovačka, uvítačka, striedačka, túlačka,* ktoré hodnotíme ako hovorové slová.

Na záver zhrňujeme: Slovo *klaňačka* je správne utvorený novotvar charakteristický pre hovorový štýl. V spomínanom texte na titulnej strane časopisu Rozhlas by bol vhodnejší výraz *klaňanie (sa)* alebo *záverečné klaňanie (úklony).*

J. Skladaná

Aktuality z právnickej terminológie

‚Dišpenzárna' starostlivosť

Podľa SSJ (I, 266) ide o zastarané pomenovanie lekárskej poradne alebo ošetrovne pre chudobných, ktorá sa volá *dispenzár.* Ak teda máme označiť starostlivosť poskytovanú v podobnej inštitúcii, nazvime ju *dispenzárna,* a nie *dišpenzárna starostlivosť.* Výraz *dišpenzárny* by mohol byť odvodený jedine od základu *dišpenz, dišpenzácia, dišpenzovať.* Lenže ten má celkom iný význam — znamená „oslobodenie od zákonného predpisu, od záväznosti niečoho", príp. podľa Právnického terminologického slovníka „odpustenie právnej náležitosti".

Zamestnávateľ a zamestnanec

Zákonník práce uzákonil namiesto doterajších pojmov *zamestnávateľ* a *zamestnanec* pojmy *organizácia* a *pracovník.*

Prax však ukazuje, že najmä v publicistike potrebujeme aj staršie pomenovania. Ide len o to, aby sme v týchto zdanlivo kryjúcich sa pojmoch nevideli úplne rovnocenné synonymá. Názvy *zamestnávateľ* a *zamestnanec* upotrebúvajú sa v špeciálnych situáciách, keď načim napr.

zdôrazniť zamestnávateľskú funkciu socialistickej organizácie, resp. keď u pracovníka (vo všeobecnom zmysle slova) chceme zdôrazniť jeho konkrétny zamestnanecký pomer. Inak podľa Zákonníka práce v styku s organizáciami a inštitúciami sú bežné termíny *organizácia* a *pracovník*.

Služobné vynálezy, služobná cesta, služobný byt

1. Pri výraze *služobný vynález* máme do činenia s doslovným prekladom maďarského *szolgálati találmány*. Je to vynález, ktorý vznikol v príslušnej organizácii v rámci pracovného pomeru pôvodcu k tejto organizácii. Preto takýto vynález na rozdiel od iného vynálezu, ktorého autorom je niekto iný ako pracovník organizácie, kde vynález vznikol, je skôr pracovným vynálezom. Lenže platné priemyslové právo nepozná ani služobný, ani pracovný vynález, ale iba *podnikový vynález*, utvorený pôvodcom pri plnení jeho pracovných úloh. Preto v danom prípade ide vlastne o *podnikový vynález*. (Porov. *Učebnica hosp. a prac. práva*, Obzor 1965, 375.) Tento názov má zaručenú budúcnosť, keďže v novej osnove zákona o priemyselných právach má sa viac ako doteraz zdôrazniť právo podniku na vynález utvorený v rámci podnikovej činnosti.

2. Podobne je to aj s názvom *služobná cesta*. Na takejto ceste pracovník vykonáva povinnosti vyplývajúce z pracovného pomeru. Preto Zákonník práce, ako aj vyhláška č. 96/1967 Zb. poznajú len *pracovnú cestu*. Aj český autentický text cit. vyhlášky neuvádza už termín *služební cesta*, ale *pracovní cesta*.

Je to vyrovnanie sa s niekdajším pojmom *slúžiť* a *služba*, ktorý je charakteristický pre pracovný pomer v kapitalistickom zriadení, kde je práca predmetom trhu ako akýkoľvek iný tovar. Pojem *práca* v socialistickom zriadení je celkom odlišný, a preto aj pojem *služba* dostal iný, zúžený obsah. Poznáme napr. služby, požadujeme služby a platíme za ne ako ich používatelia, ale tieto služby vykonávajú pracovníci v rámci pracovného, a nie služobného pomeru. Ak pritom pracovníci cestujú, aby poskytovali služby, sú na pracovnej ceste.

3. Ináč však treba posudzovať názov *služobný byt*. Je pravda, že takýto byt obýva pracovník spravidla vzhľadom na svoj pracovný pomer a že by sme sa mohli dostať do pokušenia tento byt nazvať *pracovný*. Lenže v tomto prípade je priliehavejší názov *služobný byt*, ako ho nachádzame aj v SSJ (IV, 124), kde je pod heslom *služobný byt* vysvetlivka: vzťahujúci sa na službu, na výkon povolania.

4. SSJ (III, 418) pri hesle *pracovný* má vyčerpávajúce vysvetlenie „určený na prácu (stôl, odev, tábor, schôdzka, porada, deň, čas, hodina), týkajúci sa práce, súvisiaci s prácou (prostredie, prestávka, voľno, morálka, prostriedky, nástroje, proces, úkon)". Diskutabilná je však vysvetlivka pri hesle *služobný* (SSJ IV, 124), pokiaľ je sem zaradený aj

pomer, teda *služobný pomer*. Aj kódex práce uzákonil pracovný pomer, aby tak zdôraznil socialistickú funkciu práce (práca ako česť) v novom, socialistickom chápaní na rozdiel od slúženia v kapitalistickom systéme. Preto sa termín *služobný pomer* prestal používať. Iba že by sme sa vrátili k odlišnému chápaniu pracovného pomeru pri niektorých kategóriách pracovníkov (napr. pri štátnych zamestnancoch) a že by sme znovu zaviedli pojmy *služobný pomer, služobná pragmatika* a pod. Potom by obstálo aj heslo *služobný* (v Právnickom terminologickom slovníku na str. 121). Ináč sa žiada prispôsobenie tohto hesla podľa Zákonníka práce.

Osobnostné právo vynálezcu

Týmto názvom sa má vyjadriť právny vzťah autora alebo pôvodcu k jeho dielu. Pojem *osobnostný* nie je tu namieste. Bol by odôvodnený, keby šlo o právo týkajúce sa osobnosti (napr. *ochrana osobnosti),* ale v danom prípade máme rozlíšiť na jednej strane vecné práva, v ktorých dominuje vzťah k veci, od práv osobných, ako je napr. autorské právo, kde je rozhodujúce zabezpečenie právnej ochrany osoby autora vynálezu, zlepšovacieho návrhu a pod. V tomto prípade dôsledne hovoríme o osobnomajetkových právach na rozdiel od čiste osobných práv. (Porov. Učebnica československého občianskeho práva, Obzor 1965, 142.)

Š. Sabol

SPRÁVY A POSUDKY

Spisovná slovenčina v rokoch 1918 - 1968

Na tému Spisovná slovenčina v rokoch 1918—1968 konala sa v dňoch 10.—12. decembra 1968 v Smoleniciach vedecká konferencia. Slovenskí jazykovedci pokúsili sa na nej vniesť svetlo do jednotlivých etáp tohto polstoročného a často dosť zložitého vývoja. Ukázali, že napriek mnohým činiteľom (najmä spoločensko-politickým) vývoj spisovného jazyka sa nezastavil a ustavične pokračoval.

Základom pre trojdňovú diskusiu bol rozsiahly referát prof. J. Ružičku. Autor v ňom podrobne rozobral spoločenskú situáciu celého obdobia a ukázal, aký odraz mala v jazyku. Tento pohľad spolu s analýzou vnútorných jazykových zmien slúžil prof. Ružičkovi ako hlavný faktor pri periodizácii celého obdobia. Rozlišuje etapu od r. 1918, do ktorej zahŕňa dvadsiate a tridsiate roky a etapu súčasnej modernej slovenčiny od štyridsiatych rokov podnes.

Ďalšie referáty sa zamerali na ohraničené časové úseky alebo ukazovali, aký bol vývin spisovnej slovenčiny v jednotlivých rovinách jazykového systému. Doc. R. Krajčovič sa vrátil vo svojom zaujímavom referáte k praslovanskej genéze slovenčiny. Prof. Pauliny polemizoval s hlavným referátom v chápaní periodizácie. On za medzník nepokladá prevrat r. 1918, ale až tridsiate roky. Historické pozadie rozličných čechoslovakistických teórií osvetlil dr. J. Doruľa. Ukázal, ako sama história nedala za pravdu týmto teóriám. Vývinom fonematickej roviny sa zaoberal dr. Š. Peciar. Pri rozbore činnosti puristov v tridsiatych rokoch prišiel k záveru, že ich úsilie treba hodnotiť kladne, lebo sa im podarilo upevniť normu a zdvihnúť celkovú jazykovú úroveň. Vývinom slovnej zásoby sa zaoberal prof. J. Horecký. Dr. J. Oravec rozoberal vývin gramatickej roviny. Históriou pravopisu za celé obdobie sa zaoberal dr. L. Dvonč. O vzťahu jazykovej kultúry k nárečiam hovoril prof. J. Štolc. K predneseným témam boli početné a zaujímavé diskusné príspevky. Rozborom konkrétnych jazykových materiálov a starších gramatík pomáhali osvetliť problémy okolo normy a kodifikácie spisovnej slovenčiny a analyzovali aj stav jazykovej praxe.

Súčasným obdobím zaoberal sa najviac doc. Fr. Miko a doc. J. Mistrík. Obaja vo svojich referátoch predstavili vývin umeleckých štýlov.

V stručnej správe nemožno sa ani zmieniť o všetkých významných príspevkoch, ktoré prinášali veľa nových pohľadov na skúmané obdobie. Materiály z celej konferencie však vyjdú v osobitnom zborníku. Odporúčame ho všetkým, ktorých zaujímajú nedávne osudy nášho spisovného jazyka.

M. Pisárčiková

Starostlivosť o jazykovú kultúru v Maďarsku

(Lörincze Lajos, *Nyelvörségen*, Budapest 1968, str. 460.)

Nielen u nás na Slovensku má rozhlasová jazyková poradňa veľký význam pri vysvetľovaní potrebnosti alebo zbytočnosti hláskoslovných a morfologických dvojtvarov, pri hľadaní vhodného výrazu pre nový pojem, pri skúmaní významov jednotlivých slov a vôbec pri riešení najrozličnejších otázok lexikálnych, štylistických, gramatických a pravopisných. Aj v Maďarsku je rozhlas podobným rozširovateľom výsledkov vedeckého výskumu v oblasti jazyka, najmä v otázkach jazykovej kultúry. Na rozdiel od Jazykovej poradne Československého rozhlasu, v ktorej sa vysielajú príspevky všetkých pracovníkov Jazykovedného ústavu a občas i príspevky externých prispievateľov, je jazyková poradňa Maďarského rozhlasu v rukách jediného pracovníka, univ. prof. dr. Lajosa Lörinczeho, vedeckého pracovníka Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied, ktorý päťminútové relácie do cyklu Édes anyanyelvünk (Naša drahá materinská reč) nielenže sám pripravuje, ale ich aj sám číta. Táto rozhlasová (a v ostatnom čase i televízna relácia) prof. Lörinczeho je v Maďarsku veľmi obľúbená, o čom svedčia aj výsledky výskumu Oddelenia pre výskum verejnej mienky v Maďarskom rozhlase a televízii. Podľa týchto výsledkov patria relácie o jazykovej kultúre medzi najpopulárnejšie a najpočúvanejšie a sledujú ich so záujmom státisíce poslucháčov.

Podobne ako u nás vyšli výbery z relácií Jazykovej poradne knižne (Jazyková poradňa I, II, III, IV, V, Bratislava 1957, 1960, 1964, 1966, 1968) i výsledky svojej vyše pätnásťročnej rozhlasovej poradenskej služby upravil prof. Lörincze postupne na knižné vydania. R. 1961 vyšiel výber z jeho jazykových úvah pod názvom Édes anyanyelvünk, r. 1968 pod názvom Nyelvőrségen.

Všimnime si, aké jazykové otázky predkladá prof. Lörincze širšej verejnosti v úvahách zhrnutých do knižného vydania výberu Nyelvőrségen. Táto kniha je rozdelená do šestnástich kapitol. Prvá má názov Régi és új a nyelvben (Staré a nové v jazyku). V tejto kapitole sú úvahy o uhrofínskom jazykovom príbuzenstve, o kontaktoch maďarčiny a nemčiny i o niektorých archaických výrazoch a o nových slovách.

Druhá kapitola nazvaná Nyelvjárási utazások (Nárečové cesty) zhrnuje niekoľko úvah o nárečovej diferenciácii niektorých slov, o význame niektorých nárečových slov i o hláskoslovnej diferenciácii maďarských nárečí. V nasledujúcom cykle úvah O menách („Neves dolgok") zamýšľa sa prof. Lörincze nad novými starosťami rodičov pri hľadaní vhodného mena pre očakávané dieťa a venuje samostatné príspevky niektorým krstným menám a priezviskám i morfologickým problémom pri krstných menách a priezviskách.

Vo štvrtej kapitole Hogy szólítsam? Hogy nevezem? (Ako ich osloviť? Ako ich nazvať?) nadhadzujú sa aktuálne problémy oslovovania žien, oslovovania dcéry slovom *fiam* (= môj synáčik), archaického oslovenia mladšej ženy slovom *öcsémasszony* a oslovovania v úradnom i v dôvernom styku.

Piata kapitola, nazvaná poeticky A nyelv zenéje (Hudba jazyka), obsahuje úvahy o správnej výslovnosti, o nárečiach a o výslovnosti, o „význame" hlások, o prízvuku spojovacích výrazov a o náležitej hláskoslovnej podobe jednotlivých slov (Kolombus - Kolumbusz, Plasztik vagy plesztik?).

Zo šiestej kapitoly o otázkach pravopisu a správneho písania vôbec (Helyesírás és helyes írás) spomenieme aspoň úvahy Spisovateľ a pravopis, Starý a nový boj žiakov s ly a Úctivý pravopis.

Pôvodom slov sa autor zaoberá v ďalšej kapitole nazvanej pútavo Nézünk a szavak mögé (Pozrime sa poza slová). Otázkam významu slov a štylistickej diferenciácie synoným autor venuje pozornosť v štrnástich úvahách v deviatej kapitole. Zaujímavé sú aj príspevky vysvetľujúce význam istých ustálených a frazeologických spojení a úvaha o starých a dnešných prísloviach.

Hláskoslovné varianty slova, dvojtvary v morfológii i slovotvorné problémy sú predmetom mnohých ďalších zaujímavých úvah.

Z konfliktov medzi logickým myslením a jazykovým vyjadrením istej skutočnosti vychádzajú úvahy zhrnuté do cyklu Többet ésszel? (Viac rozumom?) Autor na viacerých príkladoch naznačuje, že nemožno násilne vnášať princípy logického myslenia do jazyka, lebo treba rešpektovať isté zaužívané vyjadrovacie spôsoby.

Na jemné významové rozdiely medzi slovami, na nesprávnu stavbu viet a na štylistické chyby obracajú pozornosť príspevky z ďalších cyklov.

Posledná záverečná kapitola knihy je venovaná jazyku niekoľkých spisovateľov, ktorí môžu slúžiť ako vzor správneho vyjadrovania.

Naznačili sme tematickú pestrosť jazykových príhovorov prof. Lörinczeho i problematiku, ktorou sa autor v nich zapodieval. Hoci medzi úvahami prof. Lörinczeho nie sú také, ktorými by sa autor bližšie dotýkal slovenčiny, naprí-

klad slovenského alebo slovanského pôvodu niektorých slov v maďarčine (prof. Lörincze nie je totiž slavista), predsa mnohé jeho príspevky môžu byť podnetné i pre slovenských pracovníkov v oblasti jazykovej kultúry. Bolo by napr. osožné venovať otázkam frazeológie aspoň toľko pozornosti, ako sa venuje v Maďarsku.

Príspevky prof. Lörinczeho môžu byť pre nás poučné i tým, že ukazujú, ako možno jednoducho, pútavo a neraz i vtipne, no pritom z jazykovedného hľadiska odborne a dôkladne osvetliť aktuálne jazykové problémy. Príspevky prof. Lörinczeho sú však o niečo dlhšie ako naše slovenské. I keď výber z rozhlasových príhovorov prof. Lörinczeho vyšiel knižne vo Vydavateľstve Maďarskej akadémie vied, predsa vyznieva viac popularizačne ako naše slovenské knižné výbery z Jazykovej poradne. Vidieť to i z naznačeného zoradenia príspevkov do tematických skupín (u prof. Lörinczeho napr. Hudba jazyka, Pozrime sa poza slová, Čože to znamená? Čo si vybrať? Akože to má byť správne?). Knihu prof. Lörinczeho vhodne dopĺňuje vecný a slovný index a vtipný záver, hovoriaci o večnej aktuálnosti úloh pri kultúre jazyka, o tom, že starostlivosť o kultúru jazyka je dlhodobá vedecká úloha, ktorej dátum ukončenia nemožno vopred zahlásiť zvedavým plánovačom vedeckej práce. Táto úloha bude trvať tak dlho ako sám jazyk.

Ako vidieť z recenzovanej publikácie, nielen u nás na Slovensku, ale i v Maďarsku sú otázky jazykovej kultúry ustavične časové. O záujme o tieto problémy v Maďarsku svedčí aj výška nákladu knihy prof. L. Lörinczeho (publikácia vyšla v náklade 10 000 kusov). I v tejto súvislosti si želáme, aby sa v budúcnosti ešte viac zvýšil záujem o otázky jazykovej kultúry.

K. Habovštiaková

Nápoje na každú príležitosť

V náklade 16 000 exemplárov vydali vlani vo vydavateľstve ROH Práca atraktívnu praktickú príručku Viléma Vrabca *Nápoje na každú príležitosť*, ktorú do slovenčiny preložil Ľuboš Jurík.

Príručka je určená odborníkom i širokej verejnosti. Obsahuje vyše 600 receptov rozličných alkoholických i nealkoholických nápojov, zostavených s patričnou dávkou fantázie a vkusu, jej grafická úprava uspokojí aj náročnejšieho čitateľa. Obsahovú stránku publikácie iste zodpovedne posúdia odborníci, musíme si však všimnúť jej jazykovú stránku.

V názvoch nápojov je hodne cudzích slov, zdomácnených i dosiaľ nezdomácnených, napr. názvy miešaných nápojov *grog, koktail, punč, bowle, cobbler, cooler, crusta, fix, fiz, flip, sling*, názvy značkových liehovín a i. Ich použitie nepokladáme za chybu, iba na ne upozorňujeme. K slovu *bowle* však poznamenávame, že v Slovníku slovenského jazyka (VI, 16) sa označuje ako nesklonné stredného rodu s výslovnosťou *bóle* (v príručke sa používa ako nesklonné ženského rodu s výslovnosťou *boule* — s. 119 a ďalej).

Vážnejšie výhrady máme voči prekladu.

Na s. 88—89 sú recepty na „miešané nápoje z podmaslia". V Slovníku slovenského jazyka (III, 137) sa *podmaslie* definuje ako usadenina, ktorá ostáva pri topení masla, v spomínanej príručke ako vedľajšia surovina získaná pri

výrobe masla. Porovnaním oboch definícií sa rozpor vyjasní. Tekutina, ktorá zostane po zmútení masla, sa po česky nazýva *podmáslí* (čo prekladateľ „poslovenčil" na *podmaslie),* po slovensky však *cmar.* Slovo *cmar* je neslovanského pôvodu, v slovenskej slovnej zásobe sa však udomácnilo už pred storočiami a v slovenských nárečiach sa vyskytuje v podobách *cmar, cmár, cmer, cmier, cmor, cmuor, cmúr* a pod. Podmaslím sa na Slovensku volá usadenina, ktorá vzniká pri topení a preprážaní masla. V preklade jednej z úvodných kapitol sa stretneme aj so slovom *cmar* (s. 14), ale potom (s. 20, 21 a ďalej) prekladateľ už iba „poslovenčuje" české *podmasli* na *podmaslie.*

Nevhodnými bohemizmami sú aj výrazy *pečené bravčové* (s. 34) miesto *pečená bravčovina, šunkový salám* (s. 218 v postupe výroby — v súpise surovín *šunková saláma)* miesto *šunková saláma, vymačkáme* (s. 52) miesto *vytlačíme, liehuprostý* (s. 55 a ďalšie) miesto *bez liehu* (podobne ako napr. *sirup bez príchuti), v kastrólku* (s. 207) miesto *v kastróliku, vínny koktail* (s. 413 — aj ďalšie nápoje z vína) miesto *vínový koktail* a i.

Ak by teda labužník hovoril, že knižka *Nápoje na každú príležitosť* svojím obsahom i vonkajšou úpravou očarí, tieto slová chvály sa nebudú vzťahovať na preklad.

M. Majtán

SPYTOVALI STE SA

‚Luhať si do vrecka'? — V denníku Smena z 5. dec. 1968 si Jozef Sitko vybral za nadpis svojho príspevku českú frázu *lhát si do kapsy* v obmenenej podobe, takže nadpis znel: „Neluhajme si do vrecka". J. M. z Bratislavy nám napísal, že tej fráze nerozumie. V slovenčine táto fráza nejestvuje, preto nikto z nás ani nepozná jej presný význam. V slovenských textoch sa fráza objavila v súvislosti s novembrovým zasadaním ÚV, a to s príspevkom ministerky Jankovcovej, ktorá spojenie použila. Fráza v češtine znie: *lháti si do kapsy.* Novinári ju prevzali z českých textov mechanicky a nekriticky a tak sa citovala vo všetkých našich denníkoch. Nik z redaktorov ani z jazykových úpravcov neprišiel na to, že ide o typickú českú frázu, ktorú nemožno do slovenčiny preložiť doslovne.

V slovenčine totiž slovné spojenie *luhať si do kapsy,* resp. *luhať si do vrecka* vôbec nejestvuje a celé slovné spojenie pôsobí dojmom neurčitého obrazného vyjadrenia, ktoré sa utvorilo práve v danej, aktuálnej situácii. Ako vidieť, ide o nepochopenie českého jazykového javu, pretože v češtine je to pevne ustálené slovné spojenie, pravda, obrazného charakteru, ale s presne vymedzeným významom. V češtine má toto spojenie význam „klamať sám seba". Fráza sa používa v bežnej reči, v hovorovej a tzv. obecnej češtine. Ako takú ju uvádzajú aj české slovníky. Pretože v slovenčine túto frázu nemáme, neuvádza ju ani Slovník slovenského jazyka.

Keď sa prekladateľ, novinár, korektor, redaktor atď. stretne pri svojej práci s takým výrazom v cudzom jazyku, ktorý nemá v rodnej reči adekvátny výraz, ekvivalent, musí hľadať významovo i štylisticky blízke výrazy, zvraty a tie použiť v kontexte.

V slovenčine by sa dalo uvažovať o týchto blízkych frázach a slovesách: *mať beľmo na očiach* — t. j. nevidieť skutočnosť takú, aká je, nevidieť pravdu, nevidieť pravý, skutočný stav veci; z ďalších spojení uvádzame: *nepozrieť sa pravde do očí, založiť si ružové okuliare, lakovať si dačo na ružovo, pozerať sa na veci cez ružové okuliare.* Namiesto českej frázy môžu prekladatelia použiť aj vhodné slovesá: *klamať sám seba, zavádzať sám seba, balamutiť sám seba.*

Pretože česká fráza *lháti si do kapsy* je citovo podfarbená, treba aj slovenské vyhovujúce slovo hľadať medzi citovo podfarbeným výrazivom.

M. Ivanová-Šalingová

Nie ‚zvykne sa tvrdiť', lež tvrdieva sa, tvrdí sa. — Vysokoškolák V. H. z Haliče nás upozornil, že sa mu nevidí výraz ‚zvykne sa tvrdiť', ktorý čítal v týždenníku Nové slovo z 13. februára 1969, a to vo vete *Morálka vo Švédsku nie je vôbec už taká uvoľnená, ako sa zvykne tvrdiť* (str. 7).

Upozornenie je celkom oprávnené. Výrazy *zvyknem robiť, zvyknú chodiť, zvykli usporiadať, zvykne sa vravieť* nepokladáme v slovenčine, a tobôž v jej spisovnej forme, za správne. Upozorňovali na ne a ich používanie vyčitovali už v tridsiatych rokoch v Slovenskej reči. Spisovná slovenčina má na opakovaný dej hospodárnejší, jednoslovný prostriedok. Správne treba hovoriť a písať *robievam* (nie *zvyknem robiť*), *chodievajú* (nie *zvyknú chodiť*), *usporadúvali* (nie *zvykli usporiadať*), *vravieva sa* (nie *zvykne sa vravieť*). V nesprávnych dvojslovných slovesných výrazoch typu *zvykne variť* sa celkom odôvodnene vidí vplyv nemčiny a maďarčiny. (Pozri J. Mihál, *Slovenská gramatika pre I. a II. triedu str. škôl*, I. diel, 1947, str. 114: Čo my povieme jediným slovom, na to potrebujú iné jazyky niekoľko slov, napr.: *písavam* povie nemecký jazyk: *Ich pflege zu schreiben*).

Dakedy sa namiesto opakovacieho tvaru slovesa môže použiť tvar prítomného času príslušného nedokonavého slovesa vo všeobecnej časovej platnosti. Podľa toho v uvedenej vete možno použiť alebo tvar opakovacieho slovesa *(tvrdievať)* alebo tvar základného nedokonavého slovesa *(tvrdiť)* vo všeobecnej časovej platnosti.

Uvedená veta môže mať dva správne varianty: 1. *Morálka vo Švédsku nie je vôbec už taká uvoľnená, ako sa tvrdieva.* — 2. . . . *už taká uvoľnená, ako sa sa tvrdí.*

G. Horák

Weekend alebo víkend? — Od istého času vychádza každý týždeň v piatok Pravda na weekend. Naša čitateľka G. R. z Bratislavy sa spytuje, či by sa slovo *weekend* nemalo písať podľa výslovnosti, teda *víkend.*

Prv ako odpovieme na otázku, nazrieme do piateho zväzku Slovníka slovenského jazyka. Tu sa popri podobe *weekend* uvádza i novšia podoba písania *ví-*

kend. Nazdávame sa, že pri tomto podstatnom mene cudzieho pôvodu ide o také slovo, ktoré sa už v jazyku ujalo, zdomácnelo a stalo sa zrozumiteľným. Pokiaľ ide o jeho významovú stránku, uvádzajú sa v Slovníku slovenského jazyka dva významy: 1. doba odpočinku od soboty do pondelňajšieho rána; 2. výletný domček, chata vo voľnej prírode. Cudzích slov, pri ktorých sa v písaní kodifikovala ich výslovnostná podoba, je v spisovnom jazyku viacej, napríklad *džús (z juice), džem (z jam), džez (z jazz), koňak (z cognac)* a pod. Pretože pre skutočnosť, ktorá označuje podstatné meno *weekend,* nemáme výstižné domáce pomenovanie, nemožno mať námietky proti používaniu tohto slova. A pretože sa toto pomenovanie ujalo, nemožno nič namietať ani proti podobe *víkend.* Dúfame, že proti tejto pravopisnej podobe nevystúpia zasa dajakí falošní obrancovia jazyka a nenazvú ju „trápnym fonetickým tvarom", ako sa to stalo v prípade slova *džez.*

Na záver zhŕňame. Podobu podstatného mena *víkend* pokladáme za náležitú a odporúčali by sme, aby sa takto upravilo písanie tohto slova aj v Pravidlách slovenského pravopisu.

Š. Michalus

Hájniky, Hájnik, v Hájnikoch — Poniky, Poník, na Ponikách. — A. CH., Banská Bystrica: „VI. diel Slovníka slovenského jazyka uvádza pomnožné miestne názvy, konkrétne i napr. *Hájniky, Králiky, Strelníky, Kordíky, Poniky.* Pritom zaznačuje ich genitívnu podobu. Popri G. pl. býva však chúlostivým tvarom aj L. pl. No nadarmo hľadáme tu, ale aj v Pravidlách slovenského pravopisu alebo v Zaunerovej príručke tvar L. pl. týchto mien. Domnievam sa, že to je značný nedostatok; správny tvar L. pl. musí hľadať používateľ jazyka v normatívnej Morfológii slovenského jazyka (str. 133 n.), a ani tu sa bezpečne nedozvie správny tvar každého pomnožného miestneho názvu. Sám sa prikláňam k domienke, že spisovné sú tu maskulína. Maskulína sú aj *Poniky* a *Domaniky,* vychádzajúc z analógie *ponik — Poniky* (t. j. *zánik — zániky).*"

V liste sa autor dotýka vlastne dvoch otázok, ktoré však dosť presne od seba neoddeľuje.

Najprv ide o otázku, či v slovníku stačí uviesť tvar gen. pl., alebo je azda potrebné uvádzať v slovníkových prácach aj tvar lok. pl., ako to žiada pisateľ. V SSJ VI je napr. heslo *Hájniky* spracované takto: *Hájniky, -nik m. pomn.* Určuje sa tu teda tvar gen. pl., okrem toho sa však presne vymedzuje aj to, že ide o mužské pomnožné podstatné meno. Z určenia, že názov *Hájniky* je mužského rodu, vyplýva celkom jednoznačne nielen tvar L. pl., o ktorom píše autor listu, ale napr. aj tvar dat. pl., ktorý pisateľ nespomína. Pri maskulínach môžu byť totiž v množnom čísle len pádové prípony dat. a lok. pl. *-om, -och,* čo vie každý používateľ nášho jazyka; cudzinec, ktorý náš jazyk nepozná alebo pozná iba čiastočne, môže podľa údaja *m. pomn.* zistiť skloňovanie takého názvu v hocktorej gramatickej príručke. Podobne zas napr. spracovanie hesla *Poniky, -ník ž. pomn.* v tomže slovníku jednoznačne ukazuje, ako sa názov *Poniky* skloňuje v dat. a lok. pl. (pri ženských podstatných menách — rovnako aj stredných — sú vždy prípony *-ám, -ách,* preto sú tvary *Ponikám, Ponikách).* Minimum znalosti gramatických faktov alebo možnosti zistiť si isté gramatické fakty v bežných jazykových príručkách na základe údajov v

slovníku (ako je to v prípade údaja *m. pomn.* pri názve *Hájniky* alebo *ž. pomn.* pri názve *Poniky* v SSJ VI) musí každá slovníková práca predpokladať. Nie je mysliteľné zaťažovať slovník údajmi, ktoré sú bežne známe alebo ľahko overiteľné, lebo inak by sa slovník podstatne rozrástol a pritom by ani nebol nejako úplnejší. Ak už by sa mal okrem údaja o tvare genitívu (sg. alebo pl.) uvádzať v slovníkoch ďalší údaj o tvare slova v niektorom páde, potom by bolo na mieste uvádzať skôr údaj o tvare substantív maskulín v inštrumentáli, kde sa v množnom čísle používajú varianty *-mi* a *-ami*, pričom niekedy obidva bývajú pri tom istom substantíve (napr. pri subst. *most* je tvar *mostami* aj *mostmi*).

Iný problém, ktorý tu pisateľ listu nastoľuje, je gramatický rod takýchto a podobných názvov. Slovníky určujú rod každého takéhoto názvu, oprávnene sa však možno spýtať, či je rod vždy určený správne, resp. prečo isté slovo je mužského rodu, kým iné, neraz dosť podobné, je už ženského rodu. Touto otázkou sa v našej jazykovednej lituratúre zaoberal E. Pauliny v štúdii *Rod pomnožných miestnych mien v spisovnej slovenčine* (Studie a práce linguistické I, Praha 1954, 154—161). Určuje tu presne, ktoré názvy sú mužského rodu a ktoré ženského. Autor časti o rode pomnožných miestnych názvov v Morfológii slovenského jazyka vyšiel z výsledkov výskumu E. Paulinyho. Napr. pri niektorých pomnožných miestnych názvoch sa rod určuje podľa rodu apelatíva alebo iného vlastného mena, s ktorými očividne súvisia: názov *Brehy* je mužského rodu podľa apelatíva *breh*, takisto názov *Prusy* podľa rodu vlastného mena *Prus*, názov *Dedinky* je ženského rodu (*dedinka* ž.) atď. Toto pravidlo spomína vo svojom liste aj pisateľ, len ho neprimerane uplatňuje v niektorých konkrétnych prípadoch, napr. pri názve *Poniky*. Tento názov sotva možno spájať so slovom *ponik*, ktoré SSJ ani nezaznamenáva (podobne ani iné slovníky). Ide tu o nevhodné etymologizovanie, neprimerané hľadanie súvislosti názvu s nejakým všeobecným podstatným menom. To isté sa týka určovania rodu iných pomnožných miestnych názvov, napr. názvu *Domaniky*, ktorý pisateľ listu tiež spomína. Preto nemožno súhlasiť s mienkou, že by bol azda rod názvov *Poniky, Domaniky* a iných podobných názvov určený v našich normatívnych príručkách (slovníkoch a gramatikách) nesprávne.

Na záver by sme ešte pripomenuli, že stav v spisovnej slovenčine pri rode pomnožných podstatných mien (to zistil E. Pauliny v cit. štúdii) je v úplnej zhode so zákonitosťami, ktoré platia pre slovenské nárečia, aj keď by sa napr. v niektorých prípadoch na prvý pohľad zdalo (rod pomnožných miestnych názvov vo východoslovenských nárečiach), že ide o celkom iný stav. Podrobnosti tu nemôžeme uvádzať; každého záujemcu o tieto otázky odkazujeme na citovanú štúdiu E. Paulinyho.

L. Dvonč

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 3, 1969, číslo 4. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prev. 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Cena Kčs 3,—